

Bogáts Márta

Egy lány a széthasadt valóság határán

Julya Rabinowich *Hasábfej (Spaltkopf)* című regényéről

Mit tennénk, ha életünk hirtelen darabjaira hullana szét és kiszakítanának minket az általunk megszokott világból? Ezzel a kérdéssel foglalkozik Julya Rabinowich első regénye, a *Spaltkopf* ('*Hasábfej*'), amely a számos irodalmi elismerés¹ túl az írónőt az elidegenedés, a gyökértelenség és a belső meghasonlás ábrázolásának specialistájává tette. A könyv valódi áttörést jelentett az addig festőként és drámaíróként tevékenykedő Rabinowich számára, akit ma már az osztrák migráns irodalom olyan jelentős képviselőivel említenek egy lapon, mint Dimitré Dinev, Vladimir Vertlib vagy Doron Rabinovici. Az emigráció azonban csak egy állomását képezi annak a hosszú és fáradtságos útnak, amely különböző generációkon, kultúrákon, nyelveken és elhallgatott emlékeken keresztül halad az önmegismerés felé.

A regény a hősnő szemszögéből meséli el egy orosz család kálváriájának történetét, amely az 1970-es évek kommunista rezsime elől menekülve szentpétervári otthona elhagyására kényszerül. Miska mindössze hétéves, amikor szüleivel és nagyanyjával együtt repülőre száll, hogy litván rokonait meglátogassák. A repülő azonban nem a gyermek által vélt úti célhoz érkezik, hanem Bécsben, az új „hazában” landol. A rokonlátogatás tehát csupán kitaláció volt, egy ártatlan hazugság, amellyel a szülők az „akció” sikerességét kívánták biztosítani. A gyermek ugyanis, akarva-akaratlanul, elkotyoghat mindent, meggátolva ezzel az emigráció lehetőségét. A szülők megtévesztő mesterkedése minden jó szándékuk ellenére belső törést okoz Miskában, aki ezután a gyermekkor mítoszai és a nyugati világ fogyasztói társadalma között kénytelen megállni a helyét.

Barbie baba, gyümölcsjoghurt és a mesés Nyugat ígérete

Miskát kezdetben magával ragadja az új világ, amelyet számára olyan korábban elérhetetlen dolgok testesítenek meg, mint a Barbie baba, a gyümölcsjoghurt vagy az amerikai képregények. Életének e periódusát a beilleszkedés vágya határozza meg. Iskolába jár és elsajátítja a német nyelvet, amelyet lassanként jobban beszél anyanyelvi társainál. Minden törekvése ellenére azonban továbbra is kívülálló marad. A gyermekkor szakaszában kötődik legerősebben orosz

¹ Rabinowich *Spaltkopf* című regényét a következő irodalmi díjakkal tüntették ki: Buchprämie für besonders gelungenes Debüt des BKA (2008) és Rauriser Literturpreis (2009).

gyökereihez, szorgalmasan írja a leveleket otthoni barátainak, és köztük is főleg első szerelmének, Senyának. Mindhiába, egyik levelére sem érkezik válasz. A kislány lelkében egy újabb világ dől össze, elhagyatottnak érzi magát, és ettől kezdve nem keresi a kapcsolatot az „otthon” maradtakkal.

A gyermekkor küszöbét átlépve Miska egyre erőteljesebb konfliktusba kerül önmagával. Folyamatosan lázadozik az orosz tradíciók, gondolkodásmód, és nem utolsó sorban saját családja ellen, amely most hirtelen a szabadságában korlátozza, még hozzá abban a szabadságban, amiért korábban el kellett hagynia szülővárosát és fel kellett áldoznia anyanyelvét. Serdülőkorának kezdetén reménytelenül vágyik arra, hogy az idegen ország „örökbe fogadja”², ő is az osztrák fiatalság része kíván lenni. Ez a vágy azonban eleve kudarcra van ítélve, hiszen „a kis bevándorló rossz hírét még Chanellel sem lehet lemosni.”³

Miska pubertás időszakát legfőképpen az ambivalencia jellemzi. Miközben a lelke mélyén befogadásra vágyik, viselkedése és öltözködése éles ellentétben áll a nyugati normákkal. A serdüléssel járó testi változás fokozott önutálatához vezet, amely elől evészavarba, depresszióba, majd egy vad punkkorszakba és egyéb deviáns magatartási formákba menekül.

A bécsi emigráció a művész apa, Lev számára sem váltja be a hozzá fűzött reményeket. A mesés Nyugat fénye fokozatosan elhalványul, míg végül nem marad más, csak az illúzió. A szülők között egyre nő a feszültség, amely a beteg hűg megszületésekor hág a tetőfokára. A vasfüggöny lebomlása után Lev nem bír tovább a honvágyával és visszamegy Pétervárra, ahol nem sokkal később életét veszti. A család tehát végérvényesen szétszakad. Egy újabb fájdalmas törés, egy újabb hasadás, amely tovább mélyíti Miska lelki válságát. Nincs miért tovább Bécsben maradnia, így Berlinbe utazik, ahol nyomorúságos körülmények között bűnözőkkel, alkoholistákkal és egyéb szedett-vedett népséggel él egy fedél alatt. A belső nyugtalanság, amely gyermekkor óta kínozza, a regény további részében sem csillapodik. Ez kergeti őt egy kezdettől fogva sikertelen házasságba, egy nem várt terhességbe, a mű végén pedig egészen vissza az orosz gyökerekhez.

Miska felnőtté válásának folyamata tehát nem más, mint saját identitásának állandó kutatása, az „én” keresése, a saját hely és rendeltetés megtalálása. A hősnő számára ez azonban lehetetlen, hiszen éppúgy képtelen az orosz múltat teljesen maga mögött hagyni, mint ahogyan a bécsi életet feltétel nélkül elfogadni. Két identitás, két különböző világ között órlódik tehát, melyek közül egyikben sem lel igazán otthonra.⁴

A migráns irodalom skatulyája

Rabinowich regényét az irodalomkritika szinte azonnal migráns irodalomként kezdte emlegetni. Ez minden valószínűség szerint elsősorban a könyv tematiká-

2 Rabinowich, Julia: Spaltkopf. 2. kiad. Wien: Deutike, 2011, 86. o.

3 Uo., 11. o.

4 Lásd Anonim: „Ein Riss quer mitten durch Körper und Seele”, <http://caterinaseneva.wordpress.com/2011/10/03/ein-riss-quer-mitten-durch-korper-und-seele/> (2012.05.19.).

jára vezethető vissza, amelynek középpontjában kétségkívül a bécsi emigráció áll. Az író azonban minden interjúban tiltakozik az ehhez hasonló irodalmi beskatulyázások ellen, amelyek számára mindig negatív konnotációval párosulnak. Bármilyen jóhiszeműen használják is a fogalmat, a migráns irodalom mégiscsak valahol a „vad bevándorlók megszelídítését írja le, [így] ‘primitív művészet’, nem pedig önálló, autonóm irodalmat [jelöl].”⁵ Valóban elhamarkodott lenne a regényt mindössze a migráció szemszögéből magyarázni, hiszen a bevándorlásból származó konfliktus nem az egyetlen, amellyel Miska családjának meg kell birkóznia az új világban. Vannak családi titkok, amelyek elől még a lakóhely megváltoztatásával sem szökhet el az ember. A műben fellelhető konfliktushelyzetek tehát három nagy témakörbe csoportosíthatók. Az első természetesen a migrációs folyamat eredményeként létrejött gyökértelenség kérdését dolgozza fel, amelyhez szervesen kapcsolódik az orosz nagycsalád széthullása és annak az újdonsült hazában történő újraértelmezése. A második témakör a szereplők identitásválságát tárgyalja, míg a harmadik az emlékek elfojtásával és annak következményeivel foglalkozik. Ez a három téma elválaszthatatlanul fonódik egymásba, egyik sem értelmezhető a másik nélkül.⁶

Annyanban igazat kell adni az irodalomkritikának, hogy a regény a migráns irodalom „tipikus” motívumrendszerét alkalmazza. Reflektál a Nyugat-Európa és Kelet-Európa közötti ellentétekre, bemutatja az emigrált szülők és gyermekeik konfliktusait, foglalkozik a kirekesztettség és kívülállóság kérdésével, valamint merít az orosz népmesék világából. Az „interkulturális” irodalom jegyében alkotó más szerzőkhöz hasonlóan Rabinowich is elsősorban a saját emlékeiből merít az írásaiban. Miska orosz származása, a festő édesapa szabadságvágya, a bécsi emigráció története önéletrajzi ihletésűek, nem is beszélve a könyv egyes jeleneteiről, amelyek az írónóval éppúgy megtörténtek, mint főhősnőjével.⁷ A *Spalkopf* tehát „önéletrajzi remix”⁸, nem is lehet más, hiszen minden, amit egy író leír, végső soron a saját szubjektumából fakad.

Mivel a könyv voltaképpen Miska élettörténetét meséli el, kézenfekvő lenne Rabinowich művét egyszerű fejlődésregénynek tekinteni. E felfogással viszont

5 Isabella Pohl: „Julya Rabinowich: ‘Wir haben das Ministerium der Liebe’”. In: Der Standard, 2010.10.29., <http://derstandard.at/1288160305059/Integrationsdebatte-Julya-Rabinowich-Wir-haben-das-Ministerium-der-Liebe> (2012.05.20.).

6 Lásd Julia Schilly: „Dann hatten wir bald viele Würstelstand-Literaten”. In: Der Standard, 2008.11.19., <http://derstandard.at/1226396889022/Interview-Dann-haetten-wir-bald-viele-Wuerstelstand-Literaten> (2012.05.20.).

7 Erősen életrajzi töltetű az a jelenet, amikor Miska az orosz repülőtéren egy idős asszony szidalmazásának áldozatává válik. „Ilyen emberekre, mint Ön nincs Oroszországnak szüksége!” (Rabinowich: *Spalkopf*, 186. o.), harsogja a hölgy fennhangon. A valóságban a történet Rabinowichsal az orosz metróban esett meg. Az író nő éppen polgárpukkasztó punkkorszakát élte, és valószínűleg megjelenésével váltotta ki a nő ellenszenvét. „Az eset akár Bécsben is megtörténhetett volna. A különbség csupán az, hogy az orosz idős asszonyok tízszer olyan veszélyesek, mint a bécsiek”, meséli Rabinowich. (Lásd Peter Grubmüller: „Solche Leute wie Sie braucht Russland nicht.” In: ÖNN Nachrichten, 2009.07.04., http://www.nachrichten.at/nachrichten/kultur/art_16,144081 (2012.05.18.).

8 Julia Kospach: „Julya Rabinowich ist auf dem Weg zur fixen Größe in Österreichs Literaturszene”. In: Format. Österreichische Wochenmagazin für Wirtschaft und Geld, 2011.02.09, <http://www.format.at/articles/1106/529/288419/julya-rabinowich-weg-groesse-oesterreichs-literaturszene> (2012.05.17.).

szemben áll az a tény, hogy az identitásvesztés és -keresés kérdése Miskán kívül az édesanyját és nagyanyját is érinti. Az író három generáción keresztül mutatja be, hogy milyen lelki hatása lehet egy éveken át féltve őrzött családi titoknak. Az események egészen a második világháború borzalmaig és a család zsidó gyökereiig nyúlnak vissza. Miska nagyanyja, Ada ekkor kénytelen végignézni édesapja halálát, amely mély sebet üt gyermeki lelkén. Ettől kezdve a nagyanya is magán hordozza a „hasadtság jelét”, amely ártó szellemként később lányát és unokáját kísérti. Ez a láthatatlan rémalak nem más, mint a Spaltkopf⁹, a hasadt fejű lélekfaló, akivel a szülők engedetlen gyermekeiket fenyegetik. A Spaltkopf figurája Rabinowich írói kreativitásának ékes bizonyítéka, és mint olyan, kiemelkedő funkciót tölt be a regényeiben. Ő szimbolizálja mindazon elfojtott emléket, amit az ember a tudatalattijába kénytelen száműzni, hogy képes legyen továbblépni az életben.¹⁰ Így aztán Miskát kezdettől fogva körülveszi a családi titok, amely már a születése pillanatában megfosztja őt alapvető gyökereitől, a zsidósághoz tartozásától. Lelki ziláltságát tovább mélyíti, hogy az élet fontos kérdéseit illetően állandóan sötétben kénytelen tapogatózni. A szülei ugyanis nem árulnak el neki semmit, hagyják egyedül őrlődni az egzisztenciális válságban szenvedő lányt. A család minden tagja a saját démonaival van elfoglalva, és csöndben küzd magával, magáért. Egyedül a Spaltkopf hangja teremt kapcsolatot a múlt emlékei és a jelen között. Ez a hang tárja az olvasó elé a családi tragédia történetét és segít felgöngyölni az események összekuszálódott fonálát.

Tükröm, tükröm, mondd meg nékem...

Miska identitásválságának egyik árulkodó jele, hogy szinte már-már mániákusan függ azoktól a tükröktől és egyéb más tárgyaktól, amelyek az arcképét visszaverik. Tükröképében állandóan önmagát keresi, a látott alak mégis idegenként néz vissza rá. A tükörbe nézés rítusa lassanként meghatározó elemévé válik a hősnő mindennapjainak, aki a következőképpen vall kényszeres cselekedetéről: „Hogy el ne veszítsem az arcomat, belenézek a zsebtükrömbe. Egy nap akár harmincszor is. Mindig és mindenütt belenézek a tükörbe, és mindig úgy érzem, hogy a saját tükröképem mögött egy idegen szempár bújik meg, amely tekintetét mélységes nyugalommal rám szegezi.”¹¹ Miska ambivalens jelleme a lelkében szunnyadó idegen megismerésének képtelenségéből fakad. Egyszerűen nem tud dűlőre jutni saját énjével, érzelmileg teljesen instabil, és folyamatosan büntudat gyöttri. Oroszországi útja és apja sírjának felkeresése a mű végén utolsó kétségbeesett próbálkozás arra, hogy önmagára leljen, és végre megbékéljen.

⁹ Az emberek lelkét elszívó és felfaló rémalak képe már régóta foglalkoztatja Rabinowichot. Nem csoda, hogy 2006-os diplomamunkája, amellyel a Christian Ludwig Attersee Egyetemen folytatott alkalmazott művészet és filozófia tanulmányait zárta le, csupa „hasábféjből” állt. A figura egyébként az író képzeletében született meg. „A Spaltkopfot én találtam ki. [Meglehetősen] szórakoztatónak találtam, hogy egy olyan történetet adok el ősrégi meseként, amely eredetileg nem is létezik”, nyilatkozta Rabinowich (Gurbmüller: „Solche Leute wie Sie braucht Russland nicht”).

¹⁰ Lásd Kospach: „Julya Rabinowich ist auf dem Weg zur fixen Größe in Österreichs Literaturszene”.

¹¹ Rabinowich: Spaltkopf, 176. o.

Az orosz gyökerek hátrahagyása és megtagadása ugyanis önvádhoz vezetett, annak ellenére, hogy Miskát gyermekként, a beleegyezése nélkül szakították ki természetes környezetéből és kényszerítették bele a nyugati életbe. A megbékélés azonban már nem lehetséges, hiszen túlságosan nagy a szakadék a hősnő jelene és múltja között. Az egykor elhagyott haza felkutatása során válik végérvényesen gyökértelenné és otthontalanná.¹²

Nyelvi pillanatfelvételek

Rabinowich igazi nyelvzsonglórként erőteljesen ritmizált, képekben gazdag nyelvet alkalmaz. Az események, akár a pillanatfelvételek, gyors tempóban követik egymást. Az egyes epizódok elrendezése nem az időbeli sorrendnek megfelelően történik, hanem a múlt emlékfoszlányai keverednek a jelen és a jövő történéseivel. Az egész regény egy törésekkel, ugrásokkal és visszaemlékezésekkel átszótt kirakós, amelynek megoldása nem kis kihívás elé állítja az olvasót. Az egymást követő részek gyakran eltérő érzelmi hatást váltanak ki, hol megdöbben-tenek és összezavarnak, hol megríkatnak, hol pedig megnevettetnek minket.¹³ Az írónőnek remek érzéke van ahhoz, hogyan kell a drámai jeleneteket egy csipet humorral megfűszerezni. Így válik a nyelvi humor írói eszközzé, a kritika eszközévé, amely a kommunista múltú Oroszország és a nyugati világ fogyasztói társadalma ellen egyaránt irányul.

Annak ellenére, hogy az események a linearitás elvének mellőzésével követik egymást, a regény szerkezete mégsem tekinthető önkényesnek. A tudatos szerkesztést kétségkívül alátámasztja a szereplők lelki válsága és testi „leépülése” (pl. elhízása) között húzódó párhuzam. Természetesen ide sorolandó maga a Spaltkopf figurája is, amely a múlt és a jelen közötti kapocsként olyan részleteket tár az olvasó elé, amelyek nélkül a történetet lehetetlen lenne megérteni.

„A regény fontos tanúbizonysága annak, hogy Julia Rabinowich nemcsak egy új hazába, hanem az irodalomba is megérkezett.”¹⁴ Ez azonban nem mondható el Miskáról, a regény szereplőjéről, akinek „eleve elrendelt” belső ziláltságát az emigráció csak tovább mélyíti. Lélekben meghasadva nem boldogul az életben, ellenszenvvel viseltet mások, de legfőképpen önmaga iránt. Az emigráció és a belőle fakadó gyökértelenség ugyanis elrabolta tőle annak a lehetőségét, hogy valaha valahol is otthon érezze magát. Így egyre csak ingázik a széthasadt való-ság határán.

12 Lásd Shchyhlevska, Natalia: „»Spaltkopf« als interkultureller Roman. Zur Neuauflage des Romans Spaltkopf von Julia Rabinowich”. In: literaturkritik.de 10 (2011), http://www.literaturkritik.de/public/rezension.php?rez_id=15957, (2012.05.19.).

13 Lásd Andrea Tagschütz: „Julia Rabinowich: Spaltkopf”. In: Kultura-Extra, 2011.09.15., http://www.kultura-extra.de/literatur/literatur/rezensionen/rezension_julya_rabinowich_spaltkopf.php, (2012.05.17.).

14 Shchyhlevska: „»Spaltkopf« als interkultureller Roman”.